

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **“ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ ЯВЛЕНЬ
У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL3-M22z
ОПП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Ірина СКАЖЕНЮК

Керівник: **Олексій ГАВРИЛОВ,**
кандидат психологічних наук,
професор

Рецензент: **Олег ОПАЛЮК,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СИНТАКСИЧНОГО	
БОКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	
1.1. Теоретико-прикладні аспекти формування синтаксичного боку	
мовлення у дітей дошкільного віку.....	8
1.2. Особливості становлення синтаксичної складової мовлення у	
дітей з нормотиповим розвитком.....	17
1.3. Труднощі формування синтаксичного аспекту у дітей	
дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....	24
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОГО	
БОКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ	
НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	
2.1. Обґрунтування та розробка експериментальної методики	
дослідження.....	33
2.2. Визначення критеріїв оцінювання та рівнів сформованості	
синтаксичного боку мовлення.....	50
2.3. Аналіз результатів констатувального дослідження.....	56
Висновки до другого розділу.....	71
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Відомо, що період дошкільного віку передбачає забезпечення фізичного і психічного здоров'я дітей, їхнього повноцінного розвитку, готовності до навчання у закладі загальної середньої освіти. У зв'язку з цим пріоритетним завданням дошкільного періоду виступає оволодіння рідною мовою як однією з передумов повноцінного опанування знаннями, розвитку логічного мислення, творчих здібностей, пізнавальної діяльності в цілому. В онтогенезі мовлення дитина навчається користуватись різною лексичною синтаксичною через формування навичок переходу від акустичного (фонетичного) рівня сприймання мовлення до смислового (семантичного).

Відповідний рівень розвитку лексико-граматичного і синтаксичного боку мовлення дітей дошкільного віку багато в чому обумовлений умінням правильно сприймати та відтворювати навчальний матеріал, давати розгорнуті відповіді на поставлені запитання, самостійно висловлювати власну думку. Семантичний компонент мовленнєвої функції є найбільш складним, оскільки потребує активної інтелектуальної (мисленнєвої) діяльності, яка організовується на фоні ментального лексикону і засвоєних мовленнєвих узагальнень (лексичних, граматичних, семантичних, синтаксичних) [35]. Саме семантична домінанта сприймання слова виступає як найбільш продуктивна стратегія опанування його значення [47].

Спеціалісти у галузі організації роботи з дітьми дошкільного віку (Г. Беленька, О. Богініч, Н. Богданець-Білокаленко, А. Богуш, І. Брушневська, Л. Виготський, М. Жинкін, К. Крутій, І. Марченко, О. Лурія та ін.) зазначають, що повноцінне мовленнєве спілкування конче необхідне для здійснення адекватних соціальних контактів дітей, поглиблення і систематизації їхніх знань про оточуючий світ, формування мовлення у контексті комунікативних можливостей. Достатній рівень розвитку мовлення дітей дозволяє певною мірою регулювати поведінку, планувати участь у різних видах діяльності, в тому числі і колективній.

Труднощі формування комунікативних навичок у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку були предметом дослідження вітчизняних фахівців у

галузі логопедії (О. Білова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Мілевська, О. Ревуцька, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, Т. Швалюк, М. Шеремет та ін.). У них відзначаються проблеми через несформованість основних форм комунікації, зниженні потреби у спілкуванні. Вони відмічають, що недостатність вербальних засобів спілкування обмежує можливості дітей у взаємодії з дорослими, однолітками, стає перешкодою в формуванні провідного виду діяльності. Проблеми становлення комунікативних навичок, мовленнєва інактивність заважають повноцінному когнітивному розвитку дітей, оскільки не забезпечують повною мірою процес вільного спілкування.

Недоліки граматичної складової мовлення були предметом дослідження О. Мілевської, О. Ткач, Н. Савицької, Є. Соботович, Н. Чередніченко та ін. Науковці відзначали наявність проблем спілкування, зокрема в усних висловлюваннях дітей в межах близької їм тематики. У ситуаціях де є необхідність використання певних мовних засобів, мають місце специфічні для даного рівня мовленнєвого розвитку помилки. Ці помилки виражаються в формі порушеного зв'язку слів у реченні, неправильній побудові складних синтаксичних конструкцій тощо.

Аналіз загальної і спеціальної науково-методичної літератури (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Марченко, О. Мілевська, Є. Соботович, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, М. Шеремет та інші) дозволив відзначити, що мовленнєва підготовка дітей має містити оволодіння практичними мовленнєвими навичками, удосконалення комунікативних форм і функцій мовленнєвої дійсності, формування її усвідомлення. Оволодіти такими якостями ще у період дошкільного дитинства має значення для оволодіння навичками вчитися.

У спеціальній педагогіці та логопедії недостатньо уваги приділяли питанню синтаксичної складової через наявність проблем формування складносурядних і складнопідрядних речень у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Тому проблема формування синтаксичної складової у цієї категорії дітей залишається недостатньо розробленою що і обумовило вибір нами теми

кваліфікаційної роботи – «Особливості формування синтаксичних уявлень у дітей із загальним недорозвитком мовлення».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти».

Мета дослідження – обґрунтувати та експериментально перевірити методику дослідження стану сформованості синтаксичної складової у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення II-III рівня.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати й узагальнити науково-теоретичні напрацювання з проблеми формування синтаксичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення II-III рівня.
2. Обґрунтувати і розробити методику дослідження синтаксичної складової у дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку.
3. Виділити особливості синтаксичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення II-III рівня.

Об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження – особливості формування синтаксичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення II-III рівня.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз наукових розробок та прикладних напрацювань у галузі загальної та спеціальної педагогіки і психології, систематизація теоретичних положень та узагальнення сучасного досвіду досліджень загального недорозвитку мовлення; *емпіричні:* цілеспрямоване спостереження, аналіз висновків

інклюзивно ресурсного центру стосовно дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку, проведення бесіди з батьками; *статистичні*: кількісна і якісна обробка отриманих результатів дослідження.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у тому, що було проведено аналіз теоретико-методичних аспектів проблеми формування синтаксичної складової мовлення дітей дошкільного віку і її визначення як основи становлення вербальної комунікації. Аналіз поглядів провідних науковців дозволив зробити характеристику семантичних порушень. Теоретично обґрунтовано і розроблено методика дослідження синтаксичної складової у дітей дошкільного віку у контексті визначення основних напрямків надання логопедичної і в цілому консультаційної допомоги. Розроблено і апробовано протокол дослідження синтаксичної складової у дітей дошкільного віку у контексті наявності у них II і III рівні загального недорозвитку мовлення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні та розробленні методики дослідження синтаксичної складової у дітей дошкільного віку у контексті наявності у них загального недорозвитку мовлення. Використання розробленого протоколу обстеження синтаксичної складової у дітей дошкільного віку дозволить виділи її рівні і на цій основі охарактеризувати рівні недорозвитку синтаксичного боку мовлення – високий, достатній, середній і низький. Це дозволило визначити основні напрямки логопедичного супроводу дітей з синтаксичними порушеннями мовлення дошкільного віку з метою оптимізації корекційного впливу і формування комунікативних компетенцій.

Дослідження проводилось **на базі** інклюзивно ресурсного центру територіальної громади м. Сокиряни, Чернівецької області, у якому організована логопедична робота за субвенційні кошти з 12 дітьми дошкільного віку із II і III рівнями ЗНМ та 14 дітей дошкільного віку з нормотиповим мовленнєвим розвитком, які відвідують заклад дошкільної освіти «Капітошка» с. Шишківці, Дністровського району Чернівецької

області. Вибірка дітей для проведення експериментального дослідження здійснювалась за результатами аналізу висновків, поданих інклюзивно-ресурсним центром та з офіційного дозволу батьків на їхній перегляд. У супровідній документації визначено у 2 дітей наявність II рівня ЗНМ і у 10 дітей – відповідно III рівня ЗНМ.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції здобувачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2023 році. Результати роботи висвітлено у статті «Особливості формування вербальної комунікації дітей дошкільного віку» // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 14. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 23-28.

Структура дослідження. Випускна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, який нараховує 70 позицій.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити певні висновки.

1. Таким чином, повноцінна мовленнєва вербальна комунікація є необхідною умовою формування і використання відповідних соціальним нормам людських контактів, збагачує уявлення дітей про навколишній світ і соціальне оточення, себе в ньому, передбачає сформованість достатнього рівня усіх сторін мовлення – звукової, лексичної, граматичної, сприяє формуванню зв'язного мовлення та усвідомленої комунікації. Мовлення формується у процесі онтогенетичного розвитку, має чітко визначені етапи. Оволодіння мовленням певною мірою регулює поведінку, допомагає спланувати адекватну участь в різноманітних формах колективної діяльності.

Проведений аналіз теоретичних та прикладних досліджень з проблеми формування синтаксичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком і з ЗНМ показав, що процес оволодіння синтаксичною складовою за своєю психологічною та психофізіологічною природою складний і пов'язаний з аналітико-синтетичною діяльністю кори головного мозку. Граматика є своєрідною формою динамічного мовленнєвого стереотипу. У процесі засвоєння синтаксичного боку мовлення виробляється певний динамічний стереотип під час зміни іменників, прикметників та інших граматичних форм. При цьому сформований динамічний стереотип має значну стійкість. Сучасна лінгвістика розглядає речення як багатоаспектну синтаксичну одиницю, що охоплює декілька підсистем, які включають у себе формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний та комунікативний аспекти речення. Оволодіння граматичним боком мовлення і його синтаксичною складовою має велике значення, оскільки лише морфологічно та синтаксично оформлене мовлення може бути зрозумілим іншим людям і виступати для суб'єкта засобом комунікування з дорослими та однолітками.

Характерною рисою для загального недорозвинення мовлення є неповноцінність звукової, лексичної, граматичної сторін мовлення, що носить

системний характер. Оволодіння реченнями різного типу відбувається у тій самій послідовності, що і дітьми з нормотиповим онтогенезом. Також їм притаманні проблеми формування адекватних позицій граматичної сторони мовлення різного рівня складності. Особливістю загального недорозвинення мовлення є неповноцінність звукової, лексичної, граматичної сторін мовлення, що характеризується системністю відхилення. Системне недорозвинення мовлення вказує на одночасну несформованість процесу говоріння, і несформованість процесу сприймання мовленнєвих повідомлень. Тому проблема формування синтаксичного боку мовлення у дітей дошкільного віку вивчалась у порівнянні становлення лексико-граматичної складової при нормотиповому і порушеному мовленнєвому розвитку

2. Структура дослідження включала в себе два етапи, які містили проєктивні методики вивчення стану сформованості складних синтаксичних конструкцій на рівні імпресивного та експресивного мовлення. Перший етап – визначення розуміння простих типів речень, складносурядних та складнопідрядних речень. Містив 8 завдань, які містили від 3 до 6 речень різного типу. Другий етап – визначення особливостей використання дітьми дошкільного віку під час самостійного мовлення простих типів речень; складних (елементарних) конструкцій, а також вмінням будувати речення за сюжетними малюнками, навідним запитанням.

Кожний етап дослідження включав декілька завдань, які містили по три речення, чітку інструкцію щодо їхнього виконання, матеріал для обстеження, необхідні види допомоги, критерії оцінювання і аналіз результатів. На кожну дитину під час обстеження розраховувався час – приблизно 1 година 20 хвилин. За цей час з кожною дитиною проводилось 4 індивідуальних заняття протягом 20 хвилин. Специфіка роботи під час обстеження стану сформованості складних синтаксичних конструкцій включала індивідуальний підхід з урахуванням особистості дитини, створенні різноманітних ситуацій мовленнєвого спілкування, пасивне і активне спостереження за її мовленням. Висловлювання дітей аналізувались. У аналіз

включався їхній обсяг, змістовність, повнота, використання лексичної, синтаксичної структури. Критерії для дослідження є загальноприйнятими показниками визначення рівня розвитку складних синтаксичних конструкцій. Отримані матеріали піддавались кількісному і якісному аналізу.

Під час дослідження використовувалась дозована допомога експериментатора, виконання завдань методики залежно від їхнього типу містило два або три послідовних етапи – причому кожен наступний етап включав усе більшу допомогу, враховуючи складність і характер його виконання. Отримані результати проходили кількісний і якісний аналіз.

3. Аналіз результатів констатувального дослідження показав, що основним контингентом наповнюваності груп для логопедичних занять з дітьми дошкільного віку є вихованці, які мають ЗНМ II та III рівнів.

Кількісний аналіз результатів констатувального етапу дослідження засвідчив достатній і середній рівні сформованості розуміння та середній і низький рівні сформованості володіння дітьми із II-III рівнями ЗНМ простими типами речень, логіко-граматичними конструкціями на відміну від дітей того ж віку з НМР.

За результатами першого етапу дослідження виділено чотири рівні стану сформованості простих типів речень, логіко-граматичних конструкцій у дітей. Високий рівень стану сформованості розуміння означених типів речень відмічений у 33,3% дітей із ЗНМ та у 78,6% дітей із НМР. Достатній рівень зафіксовано у 33,3% дітей із ЗНМ та у 21,4% дітей із НМР. У дітей дошкільного віку з НМР середнього і низького рівня не виявлено. Середній рівень показали 25% дітей із ЗНМ, низький рівень виявлено у 8,4% дітей із ЗНМ.

Відповідно на другому етапі проведено визначення особливостей використання дітьми із II і III рівнями ЗНМ та дітьми із НМР дошкільного віку у процесі вербального мовлення простих типів речень; складних логіко-граматичних конструкцій, вмінням будувати речення за сюжетними малюнками, навідним запитанням. Так само, як і на першому етапі, високий рівень стану сформованості розуміння означених типів речень відмічений у 33,3% дітей із

ЗНМ та у 78,6% дітей із НМР. Достатній рівень зафіксовано у 33,3% дітей із ЗНМ та у 21,4% дітей із НМР. У дітей дошкільного віку з НМР середнього і низького рівня не виявлено. Середній рівень показали 25% дітей із ЗНМ, низький рівень виявлено у 8,4% дітей із ЗНМ.

Проведений якісний аналіз результатів констатувального експерименту дозволив відзначити, що діти із II-III рівнем ЗНМ недостатньо точно сприймають і розуміють як прості, так і складні граматичні конструкції, у них спостерігаються труднощі під час встановлення причинно-наслідкових, просторово-часових зв'язків у межах як простого, так і складного речення. Вони не завжди правильно відповідають на запитання, у них є помилки при підборі відповідного сюжетного малюнку до змісту речення. Під час використання простих синтаксичних конструкцій користуються простою непоширеною фразою, інколи допускають грубі помилки як лексико-граматичного, так і структурного характеру. Пропускають як головні, так і другорядні члени речення, переставляють їх місцями, не можуть передати зміст фрази за допомогою засобів мовлення. У них відчувається несформованість або низький рівень сформованості контролю на синтаксичному рівні, часто не розуміють значення використання синтаксичних трансформацій. Практично не використовують у вербальному мовленні прийменники і сполучники, не розуміють їхнього значення. Несформована контролююча та регулююча функція мовлення. Постійно потребують допомоги з боку педагога під час виконання завдань.

Проблема дослідження стану сформованості семантичного компоненту усної мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із II-III рівнем ЗНМ не вичерпується отриманими результатами і потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. Київ. Слово, 2010. 374 с.
2. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови / А. Богуш, Н. Гавриш. Київ. Вища школа, 2007. 542 с.
3. Белова О.Б. Мовленнєва готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал. № 3 (107). 2021. С. 3-11.
4. Белова О.Б. Тенденції психологічної та пізнавальної готовності до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. наук. журнал. Вип. 37. 2021. С. 146-150.
5. Белова О.Б. Парадигма онтогенезу мовлення як методологічна основа мовленнєвого розвитку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*: зб. наук. праць. № 6 (344), у 3-х ч. 2021. Ч. 1. С. 207-224
6. Брушневська І. Механізми становлення мовлення дітей у ранньому віці. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4. С. 171-177. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2018_4_32
7. Брушневська І.М. Теоретичні аспекти вивчення мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк. 2017. С.32-35.
8. Выготский Л.С. Мышление и речь. Собр. соч.: в 6 т. Москва. Просвещение. 1982. Т. 2. С. 5-361.
9. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. Москва. Изд-во АПН РСФСР. 1960. 598 с.
10. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей із загальним недорозвитком мовлення: порушення пізнавальної сфери кінетичного типу.

Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна: зб. наук. праць. Вип. Х. 2008. С. 306-310.

11. Горай І.В. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗМР. *Реабілітаційна педагогіка: Теорія і практика*. Полтава. ПДПУ. 2009. С. 36-48.

12. Грибань Г.В. Дослідження особливостей оволодіння дієслівної лексиною молодшими школярами з ТВМ. *Теорія і практика сучасної логопедії: зб. наук. праць. Вип. 2. 2005. С. 47-53.*

13. Дерев'янюк Н.П. Формування словникового запасу у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.. Київ: Аксіома. 2006. С. 57-60.

14. Дефектологічний словник. / за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Київ. МП "Леся". 2011. 528 с.

15. Дитина: Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Укл Г. Беленька, О. Богініч, Н. Богданець-Білоskalенко та інші. Київ. Богдана, 2016. 198 с.

16. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 388 с.

17. Жинкин Н.И. Механизмы речи. Москва. Просвещение. 1958. 378 с.

18. Ільїна Н.В. Розвиток структури лексичного значення слова у дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. праць. № 24. 2013. С. 113-117.*

19. Кабельнікова Н.В. Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти). Херсон : Борисфен-про, 2017. 222 с.

20. Конопляста С.Ю. Логопсихологія / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак. Київ. Знання. 2010. 293 с.

21. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Київ. Видавничий центр "Академія", 2002. 367 с.

22. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ. Видавничий центр "Академія", 1999. 288 с.
23. Красногорский Н.И. Высшая нервная деятельность ребенка. Москва. Медгиз, 1958. 319 с.
24. Крутій К.Л. Граматична норма як компонент культури мовлення дитини дошкільного віку. *Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К.Д. Ушинського*: зб. наук. праць. Вип. 4-5. 2002. С. 155-161.
25. Левицький В.Е. До питання про формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 5, у 2-х т. 2015. Т. 2. С. 162-174.
26. Леонтьев А.А. Психолінгвістический анализ семантики и грамматики: На материале онтогенеза речи. Москва: Наука, 1990. С.99.
27. Леонтьев А.А. Язык и разум человека. Москва. Изд-во политической литературы, 1965. 137 с.
28. Логопедія / за ред. М.К. Шеремет. Київ. Слово. 2015. 776 с.
29. Лурия А.Р. Высшие корковые функции и их нарушение при локальных поражениях мозга. Москва. Медгиз, 1962. 314 с.
30. Лурия А.Р., Юдович Ф.А. Речь и развитие психических процессов ребенка. Москва. АПН РСФСР, 1956. 574 с.
31. Мартиненко І.В. Логопсихологія. Київ. ДАІ. 2014. 100 с.
32. Марченко І.С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Київ: Вид. дім "Слово". 2015. 312 с.
33. Мілевська О.П. До проблеми вивчення синтаксичних умінь у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Вип. 76. 2021. С. 216-219.

34. Мілевська О.П. Методичні аспекти формування описових умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*: зб. наук. праць. Вип. LXXV. 2017. С. 137-140.

35. Мілевська О.П. Особливості семантичної домінанти сприймання слова у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 15. 2020. С. 145-154.

36. Мілевська О.П. Психолінгвістичний аналіз навичок лексичного добору у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*: зб. наук. праць. Вип. 92-93. 2020. С. 86-91.

37. Мілевська О.П. Психолінгвістичні аспекти формування дієслівної лексики у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 20. 2022. С. 103-111.

38. Мілевська О.П. (2021). Специфіка засвоєння дієслівної семантики дітьми із загальним недорозвиненням мовлення: Materials of the XXVII the Intern. Science Conf. «Multidisciplinary academic research and innovation», Netherlands, PP. 459-464.

39. Мілевська О.П., Савіцька Г.І. Особливості формування дієслівної лексики у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення шляхом розвитку умінь дієслівної предикації. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 21. 2023. С. 89-103.

40. Орфографічний словник української мови. Близько 125 000 слів / укл. С. Головащук та ін. Київ. Довіра, 1999. 989 с.

41. Павлов И.П. Избранные труды по физиологии нервной деятельности. Москва. Учпедгиз, 1950. 612 с.

42. Павлов И.П. Физиология высшей нервной деятельности. Київ. Держмедвидав. 1951. 235 с.

43. Пахомова Н. Нейропсихолінгвістика. Полтава. АСМІ. 2013. 268 с.
44. Сигеда І.П. Розмежування понять “мова” і “мовлення” у мовознавстві. *Актуальні проблеми слов'янської філології*: зб. наук. праць Вип. XXIII, у 3-х ч. 2010. Ч. 1. С. 413-430.
45. Сигеда П.І., Сердюк М.Г. Морфологічна парадигматика і дієслівна парадигма в сучасній українській літературній мові. *Мовознавство*. 1992. № 3. С. 23-27.
46. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. № 2. С.9-11.
47. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. Киев: ІЗМН, 1997. 96 с.
48. Соботович Є.Ф. Формування семантичної структури слова у дітей з вадами мовленнєвого розвитку. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. Вип. 2. 2005. С. 3-17.
49. Соботович Е.Ф. Формирование перцептивного и смыслового уровня восприятия речи (слов) в процессе онтогенеза. *Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин*. Київ. 1994. С. 271-273.
50. *Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / за ред. В. Бондаря. Луганськ. Альфа-матер. 2003. 436 с.*
51. *Сучасна українська мова: Синтаксис / за ред. А.К. Мойсієнка. Київ. Слово. 2013. 486 с.*
52. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ. Слово. 2011. 392 с.
53. Ткач О.М. Аналіз передумов розвитку семантичного компоненту мовлення дітьми раннього немовлячого віку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 18. 2021. С. 111-125.
54. Ткач О.М. Логопедія: формування семантичних полів слів у дітей з системними порушеннями мовлення. Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП “Аксіома”, 2019. 356 с.

55. Ткач О.М. Структуризація і трансформація семантичних полів слів в онтогенезі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць*. Вип.9, у 2 т. 2017. Т.2. С. 269-279.

56. Ткач О.М. Формування синтаксичної структури речень в онтогенезі *Логопедія: науково-методичний журнал*. №1. 2001. С. 83-85.

57. Трофименко Л.І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Київ. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. 72 с.

58. Трофименко Л.І. Формування орієнтування на слово як одиницю мови у дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. №4. 2011. С. 35-38.

59. Трофименко Л.І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. 2004. 20 с.

60. Трофименко Л.І. Формування морфологічної системи словозміни у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Український логопедичний вісник* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 3. С. 98-105.

61. Трофименко Л.І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.

62. Чередніченко Н.М. Психолінгвістичні та психолого-педагогічні передумови формування навички письма. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. праць. Вип. 24. 2013. С. 218-223.

63. Чередніченко Н.М., Тенцер Л.В. Практична реалізація наукових принципів корекційного логопедичного впливу на дітей із порушеннями писемного мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. праць. Вип. 16. 2010. С. 222-227.

64. Швалюк Т.М. Формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2013. 24 с.

65. Шеремет М.К., Коломієць Ю.В. Нейропсихологічні засади формування мовлення у дітей із ТПМ. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 3. 2012. С. 384-392.

66. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії). Київ. Слово. 2009. 160 с.

67. Шульжук К. Синтаксис української мови. Київ. ВЦ "Академія", 2010. 484 с.

68. Halliday, M.; Matthiessen Chr. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. USA, Oxford University Press, Inc. NY10016.

69. Horvath, S., Rescorla L., Arunachalam S. (2019). The syntactic and semantic features of twoyear-olds' verb vocabularies: a comparison of typically developing children and late talkers. *J Child Lang*. 46 (3): 409-432.

70. Sperry R. Hemisphere disconnection and unity in conscious awareness. *American Psychologist*. 1968. Vol. 23, No. 10. P. 723–733.